
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY

CULTURE AND CIVILIZATION

“CANDIDE, OU L’OPTIMISME” ESERİNİN TÜRKÇE
ÇEVİRİLERİNİN EREK ODAKLI KURAM VE ÇEVİRİ
STRATEJİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Examining of the Turkish Translations of “Candide, ou l’Optimism”
in Terms of Target-Oriented Translation Theory and Translation
Strategies*

Büşra Sadeler GÖZCÜ **

Perihan YALÇIN***

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
13.03.2023	04.04.2023	24.04.2023	Araştırma Makalesi
Atıf/Citation: Gözcü Sadeler, Büşra ve Perihan Yalçın (2023) “Candide, ou l’Optimisme” Eserinin Türkçe Çevirilerinin Erek Odaklı Kuram ve Çeviri Stratejileri Açısından İncelenmesi”, <i>Culture and Civilization</i> , 1 (4), 51-70.			

ÖZ

Fransız düşünür Voltaire tarafından 1759 yılında kaleme alınan *Candide, ou l’Optimisme*, (Candide, ya da İyimserlik) başlıklı eser, birçok kez Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Bu çalışmada Candide, ou l’Optimisme’in dört farklı çevirisi ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, çevirmenlerin kaynak metne ne derece bağlı kaldıklarını incelemektir. Bunun yanı sıra, çevirilerin kabul edilebilirliğin veya yeterliliğin nasıl ve hangi düzeyde olduğu da incelemeler arasındadır. Çalışmanın ilk kısmında, çeviri kitapların kapak sayfaları ve metinlerin bölümlendirme şekilleri incelenmiştir. Ardından kaynak metninden cümleler, kullanılan çeviri stratejilerine göre seçilip, bu cümlelerin farklı dört çevirideki karşılıkları bulunmuştur. Kaynak metinden seçilen cümleler ile çeviri metinlerdeki karşılıkları arasındaki ilişki, Gideon Toury’nin erek odaklı çeviri kuramı ve Mona Baker’in çeviri stratejileri kapsamında değerlendirilmiştir. Bulgular kısmında ise, süreç öncesi normlar, çeviri süreci normlar ve kaynak metin ile farklı çevirileri arasındaki benzerlik ve farklılıklar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Voltaire, Candide, çeviri stratejileri, erek odaklı çeviri kuramı, Mona Baker çeviri stratejileri.

ABSTRACT

---

*Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yürütülen “Voltaire’in ‘Candide, Ou L’optimisme’ Eserinin Türkçe Çevirilerinin Erek Odaklı Çeviri Kuram ve Çeviri Stratejileri Açısından İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara/TÜRKİYE, busrasadelergozcu@outlook.com, ORCID ID: 0009-0003-7009-1489

*** Prof. Dr., Perihan Yalçın Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü Fransız Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara /TÜRKİYE perihan@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3831-7508

The work titled *Candide, ou l'Optimisme*, (*Candide, or Optimism*), written by the French philosopher Voltaire in 1759, has been translated into Turkish many times. In this study, four different translations of *Candide, ou l'Optimisme* are discussed. The aim of the study is to examine the extent to which the translators adhere to the source text. In addition to this, how and at what level the acceptability or adequacy of the translations is also among the examinations. In the first part of the study, the cover pages of the translated books and the way the texts are segmented were examined. Then the sentences from the source text were selected according to the translation strategies used, and the equivalents of these sentences in five different translations were found. The relationship between the sentences selected from the source text and their equivalents in the translated texts has been evaluated within the scope of Gideon Toury's target-oriented translation theory and Mona Baker's translation strategies. In the findings part, the pre-process norms, the translation process norms, the similarities and differences between the source text and its different translations are discussed.

Key Words: Voltaire, *Candide*, Translation strategies, target-oriented translation strategies, Mona Baker translation strategies.

Giriş

Bir dildeki söz ya da cümlelerin, herhangi başka bir dile aktarımı olarak tanımlayabileceğimiz çevirinin, insanlık tarihinin oluşumundan günümüze değin süregelen bir kültürel eylem olduğu ifade edilebilir. M. Lederer'e göre çeviri; "kaynak metni anlama, dilbilimsel yapıyı çözme ve oradaki düşünceleri ve hissedilen duyguları başka bir dilde ifade etmektir" (1994: 11). Bilim ve teknolojinin günden güne gelişip çok büyük ilerlemeler kaydetmesi neticesinde değişik toplumlar ve söz konusu toplumların bağlı olduğu farklı kültürler arasındaki iletişim, ilişkiler ve kültürlerin aktarılmasında elbette çeviri eyleminin rolü büyüktür. Nitekim Ladmiral'e göre çeviri "farklı diller konuşan topluluklar arasındaki ilişkilerle, dünyanın her yerinde ve her dönemde gerekli olan, evrensel, insani bir eylemdir (1979: 11). Bu tanımlamasıya Ladmiral, çevirinin dil ile kültürler arasında kurduğu köprü'nün önem ve işlevinden bahsetmiştir. Ortaya çıkışından bu yana, birçok disiplinle ilişki içinde olan, kendi sınırlarını belirleyip bir sentez oluşturmayı başarabilen çeviri olgusu, bu süreç sonunda kuram ve stratejileri olan bir bilim dalı olarak ortaya çıkmaya başlamış, nihayet "çeviribilim" adı altında literatüre geçmiştir. Bu yeni bilim dalı, farklı kuram ve yazın insanları tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. Göktürk, çeviribilimi, "çeviriyi dilbilimsel, toplumsal, göstergebilimsel bir olgu biçiminde ele alıp ideleyen, bir kurama dayanarak açıklamaya çalışan bilim dalı" olarak tanımlar (2011: 117). Çeviribilim'in hangi konuları kapsadığı hususunda birçok bilim adamı da farklı görüşler ortaya atmıştır. Bunlardan Katherina Reiss, çeviribilimin konusunu, hedef dile eşdeğer bir metin ortaya koyma amacıyla gerçekleşen bir çeviri süreci olarak tanımlar. Ayrıca Reiss, çeviribilimin iki bölümden oluştuğunu belirtir. Bu bölümler, kaynak dilde yazılı olan metni kavrama ve erek dile aktarma olarak verilir (akt. Pazarlıoğlu 2014: 33). Wolfram Wilss'e göre çeviri, üç aşamalı bir süreçtir. Bunlardan ilki, özgün dilin incelenmesi; ikincisi diller arası aktarım işlemi ve üçüncüsü ise hedef dilde ortaya konması şeklinde açıklanır (akt. Tanrıku 2010: 29-30). Her bilim dalı gibi çeviribilim de kendine özgü ilke ve amaçlardan oluşur. Günümüzde, çeviribilimin amaçlarından biri, belirli kültürler ve belirli zamanlarda hangi tür metinlerin çeviri olarak adlandırılacağını incelemektir. Öte yandan, metinleri çeviri olarak adlandıran güçler ve bu güçlerin çeviri olarak kabul edilmelerinin nedenlerinin verilere dayalı açıklaması da çeviribilimin amaçları arasında yer almaktadır (Yalçın 2014: 29).

Çeviribilimin bir bilim dalı olarak görülmesinin ardından, çeviri eleştirisinin de ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Yılmaz'a göre çeviri eleştirisi, "özgün metnin ve çeviri metnin karşılaştırmalı çözümlemesinin düzenli bir biçimde yapılmasını içerir (2012: 41). Karşılaştırmalı çözümlemede amaç, çeviri metnin hangi unsurların etkisi altında yönlendirilerek dilsel göstergelerin hedef dile aktarıldığını ve kaynak metinden sapmaların nedenlerini araştırmaktır" tır (2012: 41) A. Popovic (1973,1976), W. Wils (1974, 1977, 1982), K. Reiss (1971), W. Koller (1979), çeviri eleştirisinin nasıl olması gerektiği ve hangi ölçütlerle işleyeceği konusunda çalışmalar yapan araştırmacılarıdır. 20. yy'in ikinci yarısından sonra çeviri eleştirisi, Vermeer, Even-Zohar ve Toury gibi kuramcılar ile birlikte kaynak dil odaklı yaklaşımın aksine çeviri üretiminin erek kültürün ihtiyaçları doğrultusunda meydana geldiğini ileri sürerek çeviri normlarının erek dil ile belirlenmesi esasını ortaya atmışlardır (Yalçın 2015: 88). İsraili çeviri araştırmacısı Gideon Toury, 15 yılı kapsayan bir zaman diliminde İngilizce, Rusça, Almanca, Fransızca ve Eskenazi'den İbraniceye yapılan çevirileri, çevirilen yazarların, çevirmenlerin ve yayıncıların sayılarına dayalı sayısal nitelikte bir inceleme gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada Toury, alan çalışmasını sınırlamış ve çeviri süreci boyunca çevirmeni yönlendiren kararlar üzerine incelemeler yapmaya yönelmiştir (akt. Aksoy 2002: 45). Tüm bu incelemeler neticesinde, İsrail'de o dönemde yapılan çevirilerin dilbilimsel ve estetik kaygılardan uzak olduğunu gözlemlemiştir. Çeviri metinlerin niteliksel ve niceliksel özelliklerini ele alarak bir çeviri kuramı arayışına giren Toury, 1980 yılında yazdığı "*In Search of a Theory of Translation*" (Bir Çeviri Kuramının Peşinde) isimli eseri ile Betimleyici Çeviribilim'i, 1995 yılındaki "*Descriptive Translation Studies and Beyond*" (Betimleyici Çeviri Araştırmaları ve Ötesi) isimli eserinde ise kuramla ilgili bilgiler ve getirdiği yenilikleri kaleme almıştır. Toury, eserinde çeviriye ışık tutan dilbilimsel, yazınsal ve toplum bilimsel kuralları açıklamayı amaç edinmiş ve çevirileri kültürel bağlamda ele alarak estetik kuramların nesnel, dilbilimsel, olasılık gibi tanımların çeviri sürecini etileyen öğeleri etkilemediği kanısına varmıştır (Aksoy 2002: 46). Toury'e göre, eşdeğerlik kavramı, hedef kültüre "kabul edilen" ve kaynak metne olan "yeterlilik, uygunluk" normlarının tam ortasında yer almaktadır. Ona göre çeviri metinlerinin hiçbirinde tam anlamıyla "kabul edilebilirlik" veya "uygunluk" sağlanamaz. Bunun nedeni olarak ise; erek dil ve kültürün, kültürel kurallarının kaynak metin yapılarında kaymalara yol açabileceğini dolayısıyla çevirinin özgün metne de her zaman tamamiyle "uygun" üretilmeyeceği olarak görür (Aksoy 2022: 46). Erek odaklı yaklaşımlarda, çeviri eleştirisi kapsamında ölçüt olarak değerlendirilen kaynak metinden ziyade, erek metni etkileyen normlar esas alınmış böylelikle eşdeğerlik kavramı kapsamında "yeterlilik" ve "kabul edilebilirlik" terimleri ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda, Fransız yazar ve filozof Voltaire'in en önemli eserlerinden biri olan ve Fransızcaya çevrilen *Candide, ou l'Optimisme* eseri, eserin dört farklı çevirisi, Gideon Toury'nin erek odaklı kuramı ve Mona Baker'ın çeviri stratejileri ışığında incelenecektir. Yapılan çevirilerin kaynak metne sadık kalınarak yapılması durumunda "yeterli", kaynak metinden uzaklaşarak erek dil ve kültür kuralları baz alınarak yapılan çeviriler, "kabul edilebilir" başlıkları altında değerlendirilecektir.

Söz konusu kaynak metin çeviri örnekler aşağıda sıralanmıştır:

KM: Voltaire Arouet, F. Marie (2014) *Candide, ou L'Optimisme* Paris: Le Livre de Poche

Ç4: Voltaire Arouet, F. Marie (1990) *Candide ya da İyimserlik* (Çev. Fehmi Baldaş), İstanbul: MEB Yayınları

Ç1: Voltaire Arouet, F. Marie (2018) *Candide ya da İyimserlik* (Çev. S. İpek Ortaer), İstanbul: İthaki Yayınları.

Ç3: Voltaire Arouet, F. Marie (2020) *Candide ya da İyimserlik* (Çev. Hüsen Portakal), İzmir: Cem Yayınevi

Ç2: Voltaire Arouet, F. Marie (2021) *Candide ya da İyimserlik* (Çev. Server Tanilli), İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Yöntem

Kaynak dil olarak Fransızca yazılmış bir eser olan *Candide, ou l'Optimisme* ve eserin Türkçe çevirileri; kitap içerikleri, sayfa sayısı, bölüm sayısı ve bölüm sayfa sayıları gibi başlıkları üzerinden incelenecektir. Bununla birlikte söz konusu kaynak eserin Türkçeye yapılan çevirilerinden seçilmiş cümleler arasında karşılaştırma yapılarak, Gideon Toury'nin Erek Odaklı Dil Kuramı ve Mona Baker'in Çeviri Stratejileri ışığında yorum ve açıklamalara yer verilecektir. Araştırma sonunda ortaya çıkan sonuçlar, kaynak metin ile çeviri metinler arasında bulunan benzerlikleri ya da farklılıkları ortaya koyacaktır.

Erek Odaklı Çeviri Kuramı ve Çeviri Normları

İsraili akademisyen, araştırmacı, çeviribilimci Gideon Toury, 1980 yılında kaleme aldığı "*In Search of a Theory of Translation*" (*Bir Çeviri Kuramının Peşinde*) başlıklı kitabında Betimleyici Çeviri Bilim'i, 1995 yılında yayımlanan "*Descriptive Translation Studies and Beyond*" (*Betimleyici Çeviri Araştırmaları ve Ötesi*) isimli kitabında ise ileri sürdüğü kuramla ilgili bilgileri ve yenilikleri tanıtmıştır. Toury, özellikle de "varsayılan çeviri" kavramını ortaya atmıştır. Onun için çeviri, "erek kültürde hangi nedenle olursa olsun çeviri olduğu varsayılan ya da çeviri olduğu sonradan anlaşılan her tür metin"dir (Toury 1995 31). Gürçağlar'ın aktardığına göre;

"Toury, çeviriyi tanımlayacak kriterler sunmak, bir metne çeviri denebilmesi için bu metin ile kaynak metin arasında ne tür bir ilişki olması gerektiği üzerinde durmak yerine tanımı tersine çevirir ve erek kültürün çeviri saydığı ya da ortaya çıkan verilerle (örneğin bir kaynak metnin keşfedilmesiyle) çeviri olduğu anlaşılan her tür metne çeviri denebileceği sonucuna varır. Bunun bir sonucu olarak erek kültürde çeşitli nedenlerle çeviri olarak sunulan, ancak gerçekte özgün yapıt olan metinler, yani "sözde çeviriler" (Toury 1995: 40) ya da çeviri olduğu halde özgün metin olarak sunulan metinler yani "gizli çeviriler" (Toury 1995: 70-71) çeviribilimin araştırma nesnesi haline gelir" (2011: 134).

Toury, erek odaklı çeviri kuramında Even-Zohar'ın kültür alanını temel alan çalışmalarını çeviribilim alanında yeniden değerlendirmiş ve eşdeğerlik kavramı üzerinde de yeniden bir çalışma yaparak, eşdeğerliliğin belirleyici bir kavram olmayıp, sabit olduğu iddiasını reddetmiş, onun değişken ve soyut bir kavram olduğunu belirtmiştir. Ona göre, kaynak metin ile erek metin arasındaki eşdeğerlilik ilişkisini belirleyen etmenler "norm" kavramı ile açıklamıştır. Çeviriyi, normların yönlendirdiği bir eylem olarak gören Toury, kuramında üç çeşit normdan bahseder: öncül normlar, süreç öncesi ve çeviri süreci normlar (Yazıcı 2019: 136).

“Öncül normlar”, çevirmenlerin yaptıkları çevirilerde kaynak metin ve kültürün normlarına mı yoksa erek dil ve kültürün normlarına mı daha yakın olacaklarını belirler. Buna göre çevirmen, kaynak metne daha yakın duruyorsa çeviride yeterlik, erek metne daha yakın duruyorsa kabul edilebilirlik söz konusudur (Toury 1995, akt. Gürçağlar 2011: 137). Buna göre, “yeterlik” kaynak metne sadakat; “kabul edilebilirlik” erek dilin ilke ve kurallarına uygunluktur. Çeviri kaynak metnin normlarına yakınsa “yeterli çeviri”, hedef dilin normlarına yakınsa “kabul edilebilir” çeviri olarak ifade edilmektedir. Öncül normlara ilişkin sonuçlar, ancak çeviri öncesi ve süreç öncesi normlar incelendikten sonra belirlenebilir.

“Süreç öncesi çeviri normları” aşamasında ise, çeviri öncesi çevirmen tarafından alınan kararları kapsayan süreç öncesi çeviri normları doğrudan çeviri politikası ile ilintilidir. Çeviri süreci normları, çeviri sürecinde ele alınan kararlar bütünü olarak açıklanabilir. Söz konusu normlar, dilsel gereçlerin (materyallerin) metin içerisindeki dağılımını ve metnin yapısını da etkiler. Böylelikle doğrudan ya da dolaylı olarak, hedef ve kaynak metinleri olduğu kadar; bölümler arasında elde edilecek ilişkileri de yönetirler. Kısaca özetlenecek olursa, çeviri süreci normları çevirinin kapsadığı dönüşümlere rağmen, nelerin sabit kalacağını ve nelerin değişme eğiliminde olacağını belirler (Toury 1995: 82).

Toury, çevirmenin çeviri eylemi sırasında aldığı kararları içeren çeviri süreci normları kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır:

- Matriks Normlar (*Matricial Norms*)
- Metinsel-Dilsel Normlar (*Textual-Linguistic Norms*)

Matriks Normlar, kaynak metnin yazılı ekin geleneğine uygun olarak biçimsel özelliklerini yer değiştirmesini saptayan normlardır (Yazıcı 2005: 138). Bu bağlamda Matriks normlar kapsamında bir taraftan çevirmenin biçimsel tercihleri, metin cümle yapıları ve dipnotlar ele alınırken, diğer yandan metinsel-dilsel normlar’da çevirmenin çeviri eylemi esnasında küçük düzeyde aldığı dilsel ve dilbilgisel kararlar çeviriye yansıtılmakta ve çeviri esnasında başvurulan eşdeğerlik, yerileştirme, öykünme, ödünçleme, yabancılaştırma gibi çeviri stratejilerini kapsar.

Mona Baker Çeviri Stratejileri

Çevirinin bir bilim dalı olarak görülmesinin ardından, çeviribilimciler iyi bir çeviri nasıl yapılır sorusuna cevap aramaya başlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda ise çeviri stratejileri ortaya çıkmıştır. Çevrilen metinlerin belirli bir düzende kalmasını sağlayan bu stratejiler, çevirmenin çeviri süresince alacağı kararları oluşturmaktadır. Gürçağlar’a göre çeviri stratejisi, “çevirmenlerin bir metni seçerken ve çevirirken o metne yaklaşımları ve aktarımları esnasında yararlandıkları yöntemler”dir (2011: 38). Mona Baker 1992 yılında yazdığı “*Translation and Conflict: A Narrative Account*” isimli eserinde çeviri stratejilerini ele almıştır.

Mona Baker tarafından sunulan çeviri stratejileri ise aşağıdaki gibidir;

1. Yabancılaştırma yoluyla çeviri
2. Öykünme yoluyla çeviri
3. Yerileştirme / Yerelleştirme yoluyla çeviri
4. Kültürel Ödünçleme yoluyla çeviri
5. Telafi yoluyla çeviri

6. Özelleştirme yoluyla çeviri
7. Genelleştirme yoluyla çeviri
8. Açıklama yoluyla çeviri
9. Ekleme (genişletme) yoluyla çeviri
10. Çıkarma (daraltma) yoluyla çeviri
11. Çıkarım yoluyla çeviri
12. Yer değiştirme yoluyla çeviri
13. Uyarlama yoluyla çeviri
14. Standartlaştırma yoluyla çeviri
15. Perspektif kaydırma (değiştirme) yoluyla çeviri
16. İletişimsel çeviri
17. Birebir (sözcüğü sözcüğüne) çeviri (Baker, 1992)

Yabancılaştırma yoluyla çeviri: Mine Yazıcıya göre, “yabancılaştırma” çevirmenin yabancı kültürü tanımak amacıyla erek dilin el verdiği ölçüde kaynak kutba yakın çeviri stratejisi kullanmasıyla ilgili karara dayalı çeviri işlemidir (Yazıcı 2007: 8). Bu stratejide amaç, kaynak dile ait kültürel özelliklerin hedef metinde, okuyucuya olabildiğince hissettirilmesidir. Söz konusu stratejinin baskın olduğu bir hedef metinde sürekli olarak ithal edilmiş dilbilgisi ve kültürel özellikler ağırlıklı olarak göze çarpar (Suçin 2013: 203-204).

Öykünme yoluyla çeviri: Bu stratejide, kaynak kültüre ait olan bir öğenin ya da ifadenin, aynı anlama sahip olmayan fakat hedef kültürde benzer bir bağlam çağrıştırarak, hedef okur üzerinde benzer etkiye sahip olması muhtemel olan bir hedef dil ögesiyle yer değiştirilmesi amaç edinilir. Bu stratejinin kullanılmasında temel amaç, hedef kültür okuyucusuna özdeşleşebileceği, tanıdık ve çekici bir kavram iletilebilmesidir (Baker 1992: 30).

Yerleştirme yoluyla çeviri: Dickins’e göre, yabancılaştırmanın diğer kutbunda yer alan yerleştirme, hedef metinde yapılan bir tür “kültür nakli”dir (2002: 32). Bu stratejide amaç, kaynak kültüre ait olan birtakım olguları, hedef metine birebir (yabancı olanı) vermekten kaçınıp, özgün eserin yazarını, çevirmenin dilinde yazacağı gibi bir yazma şeklinde olması işlemidir.

Kültürel Ödünçleme yoluyla çeviri: Bu strateji bilhassa kültüre özgü öğelerin, modern kavramlar ve moda sözcüklerinin aktarılması esnasında kullanılmasıyla yaygındır. Söz konusu kelime metinde birkaç kez tekrarlandığında, alıntı kelimeyi bir açıklama ile vermek okuyucu açısından fayda sağlayacaktır. Verilen açıklama sonrasında ödünç alınan sözcük, daha sonra kendi başına kullanılacak böylelikle okuyucu daha kolay anlayacağından uzun açıklamalarla dikkat dağılmayacaktır (Baker 1992: 34). Suçin’e göre, kültürel öğelerin aktarımında takip edilebilecek bir dizi stratejinin en uç noktalarında bulunan yabancılaştırma ve yerleştirme işlemlerinden korunmak için birinci alternatif, kaynak dildeki ifadenin aynısını hedef dile aktarmaktır, bu yolla yabancı bir öge, hedef metne dahil edilmektedir. Yabancı öge hedef metne herhangi bir uyarlamaya tabi tutulmadan aktarıldığı için doğal olarak “egzotik” kalmış olur (2013: 213).

Telafi (ikame) yoluyla çeviri: Newmark’a göre bu strateji, sözcüğü sözcüğüne bağlı olarak sözcenin herhangi bir yerinde ortaya çıkan anlam, ses etkisi, kullanım ve mecaz kaybının, sözcenin başka bir yerinde veya ona yakın bir sözcede giderilmesidir (1998: 90).

Özelleştirme yoluyla çeviri (Alt anlamlı çeviri) : Özelleştirme yoluyla çeviri, kaynak dilde yer alan üst anlamlı bir ifadeyi, hedef dilde alt anlamlı bir ifadeye aktarmak böylelikle hedef dildeki ifadeyi daha dar ve daha özel bir şekilde ifade etmektir (Yalçın 2015: 106). Dickins'e göre bu yöntem, çeviri sürecinde kaynak dildeki üst anlamlı bir sözcük veya ifadeyi erek dilde anlamlı bir sözcük ya da ifadeyle karşılama stratejisidir (2002: 56).

Genelleştirme yoluyla çeviri (Üst anlamlı çeviri): Bu çeviri stratejisi “kaynak dilde alt anlamlı bir sözcüğü veya ifadeyi hedef dilde üst anlamlı bir sözcük veya ifadeyle karşılamadır.” (Dickins 2002: 56). Kaynak dilde alt anlam aralığında bulunan bir ifadeyi hedef dile aktarırken üst anlamlı bir ifade kullanmak da hedef dildeki ifadenin geniş bir anlam aralığında bulunduğunun bir göstergesidir. Yalçın'a göre, özelleştirme veya genelleştirme stratejilerinin kullanıldığı bir çeviride, kaynak metne birtakım detaylar ekleneceğinden ve çıkarılacağından dolayı bazı çeviri kayıplarının yaşanması kaçınılmazdır (2015: 107).

Ekleme (Genişletme) yoluyla çeviri: Kaynak metinde bulunmayan, örtük bırakılan bazı sözcük ve ifadelerin çevirmen tarafından hedef metne eklenmesi stratejisidir (Gürçağlar 2021: 48). Bu strateji ile çevirmen, erek dil ve kültürün ihtiyaçlarına ve işverenin taleplerine dayalı olarak çeviriyi açımlayarak ya da ek bilgi vererek genişletmesi veya tam karşılığı biçimde kaynak metni tam ya da kısmen özetleyerek aktarır (Yazıcı 2007: 39)

Çıkarma (daraltma) yoluyla çeviri Çıkarma: (daraltma) stratejisi, kaynak metinde geçen bir sözcüğün, bir deyim veya bir ifadenin, çevirmen ya da yayınevi tarafından sorunlu veya gereksiz görülen kısımlarının, hedef dildeki çevirisine yer verilmemesi yani çıkarılması işlemidir (Gürçağlar 2021: 42). Çevirmenin bilinçli olarak kullanabildiği bu yöntem anlam ya da çeviri kaybına yol açabileceğinden dolayı zorunlu görülmedikçe tercih edilmemesi gereken bir stratejidir (Yalçın 2015: 110).

Çıkarım yoluyla çeviri: Çıkarım, sözcüklerin, tamlamaların veya ifadelerin anlamlarından yola çıkmak suretiyle çıkarımda bulunularak yapılan bir çeviri yöntemidir. Çıkarım hedef dilde bütünün bir parçası ya da tam tersi bir işlem olabileceği gibi neden sonuç veya sürece işaret eden bir karşılıkta olabilir. İngilizcede kullanılan “cutlery” sözcüğünün Türkçede “çatal bıçak takımı” olarak ifade edilmesi bu işleme örnek olarak verilebilir (Yazıcı 2007: 33).

Yer değiştirme yoluyla çeviri: Kaynak dilde yer alan bir tümcenin dil bilgisel olarak farklı bir şekilde yeniden düzgünlenmesi ve aktarılması işlemidir. Kaynak dilde fiil durumunda bulunan bir ifadenin hedef dil çevirisinde isim olarak kullanılması söz konusu stratejinin kullanımına bir örnektir (Yazıcı 2007: 35).

Uyarlama yoluyla çeviri: Yazıcı'ya göre uyarlama, kaynak metni erek kültürün özelliklerini göz önünde bulundurarak çevirme, bazı durumlarda yeniden yazma işlemidir. Bölgesel ve zaman farklılıklarını ortadan kaldırma, toplumsal sınıflandırmada “as” “üs” ilişkileri bağlamında herhangi bir sınıflandırmanın bulunmadığı toplumlarda ve bilhassa haber çevirilerinde kullanılan bir stratejidir (2007: 36).

Standartlaştırma yoluyla çeviri: Uyarlamanın tam tersi olarak görebileceğimiz bu yöntemle, toplumsal, yöresel ve zaman farklılıklarını göz önünde bulundurmamak suretiyle ölçülü, dil bilgisel kurallara sadık kalınarak yapılan çeviri yöntemidir (Yalçın 2015: 112).

Perspektif kaydırma (Değiştirme) yoluyla çeviri: Sözcük, argo kelimeler, atasözleri ve film adları gibi dile yerleşmiş olan ifadelerin çevirilerinde bu stratejiye başvurulabilir.

Fransızca’da “Bon courage” yerine “Kolay gelsin” ifadesinin kullanılması örnek olarak gösterilebilir.

İletişimsel çeviri: Bu stratejinin amacı, orijinal metnin tam bağlamsal anlamını hem içerik hem de hedef metnin okuyucusu tarafından kabul edilebilir ve anlaşılabilir olacak şekilde aktarmaktır (Newmark 1998: 47).

Birebir çeviri (Sözcüğü sözcüğüne): Vinay ve Darbelnet’e göre birebir çeviri, herhangi bir dilsel kısıtlama olmaksızın hem doğru hem de Deyimsel bir metinle sonuçlanan, kaynak dilden hedef dile geçişi ifade eder (1958: 48). Bu stratejinin amacı, çevirisi yapılan sözcüğün, deyimim veya cümlenin çevrildiği dilin imla kurallarına uyup uymadığını gözetmeksizin, birebir hedef kültür diline aktarılmasıdır.

Bulgular ve Yorum

Süreç Öncesi Normları

Çalışmada kaynak metin olarak kullanılan ve Voltaire tarafından kaleme alınan eserin, 1759 tarihli Sierene (Paris) baskısının kapak sayfasında *Candide, ou l’Optimisme* (Candide, ya da İyimserlik) başlığıyla basılmıştır. Araştırma boyunca kullanılan, 2014 senesinde Paris’te yayımlanan ve *Livre de Poche* yani cep kitabı özelliği taşımaktadır. Cep kitabı, küçük boyutlu ve küçük formatlı bir kitaptır. 11 cm genişliğinde ve 18 cm uzunluğundadır, bu özellikleriye cebe kolay sığabileceğinden bu ismi taşımaktadır. Ciltsiz kitap olması nedeniyle maaliyeti daha düşüktür. Cep kitaplarında özgün eser içeriğine sadık kalınır. (https://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Livre_de_poche) Kapak sayfasında, kitap ismi’nin *Candide* olarak yer aldığı görülmektedir. Kitabın 46. sayfasında ise eserin orijinal ismi yazılmıştır. Eserin sağ köşesinde yazar ismi siyah renkli kalın punto ile, hemen altında kitabın ismi italik harflerle yazılmıştır. Kitabın arka kapağında ise kitap hakkında bilgilerin yer aldığı kısa bir parçaya yer verilmiştir. İlk sayfa “Introduction”, “giriş” bölümü ve başlıklar halinde verilmiş yirmi dört sayfadan oluşmaktadır. Bu bölümün hemen ardından ise, “Repères Chronologiques”, “Kronolojik belirteçler” başlıklı bir bölümde önemli olaylar ve tarihlerin bulunduğu altı sayfalık bir tabloya yer verilmiş ve söz konusu tablolarla Voltaire’in yaşamı ve eserleri ile bu eserlerin tarihsel ve kültürel bağlamları üzerine bir çalışma yapılmıştır. Bir sonraki bölümde ise, “édition critiques”, “Etudes sur Voltaire”, “études sur Candide” ve “Bibliographie” başlıkları altında kısa bilgiler aktarılmış ve *Candide*’in yolculuklarını gösteren iki haritaya yer verilerek kitaba giriş yapılmıştır.

Çevirisinin İpek Ortaer tarafından yapıldığı ve “İthaki Yayınları”na ait olan çeviriye bakıldığında, dış kapakta, esere adını veren *Candide* isimli kahramanın çizimi yer almaktadır. Kitap ismi kaynak kitaptaki gibi *Candide* olarak verilir, 10. sayfada orjinal ismi yazılmıştır. Arka kapakta ise, Victor Hugo’nun Voltaire ile ilgili yaptığı yorum ve kitapla ilgili küçük bir özet bulunmaktadır. Kitabın giriş sayfasında Yazar’a ait önemli bilgiler yer alırken, yedinci sayfada “Çevirmenin Önsözü” isimli bir yazıya ek olarak, “Yasaklı kitap *Candide*”, “Micromégas Üzerine”, gibi başlıklar altında çeşitli bilgiler okuyucuya sunulmuştur, bu bağlamda kaynak metin ile örtüşmektedir.

“Cumhuriyet kitapları Yayınevi”nden çıkan ve Server Tanilli tarafından çevrilen eserin kapağında, kitabın başkahramanı olan *Candide*’e ait olduğu anlaşılan Turhan Selçuk tarafından resmedilmiş bir çizim bulunmaktadır. Ön kapakta eser ismi orjinal olarak “*Candide* ya da İyimserlik” şeklinde verilmiştir. Kitabın arka kapağında ise, çevirmen

tarafından Voltaire ve Candide isimli eseri üzerine yorumlar bulunmaktadır. Kitabın yedi ve sekizinci sayfaları Önsöz'e aitken, dokuzuncu sayfada çevirmen, özgün eserin önemine değinmiş ve çeviri süreci boyunca yapmış olduğu değişiklikler ve yeniliklerden bahsetmiştir. Sonraki sayfalarda ise, eser ve eseri üzerine çevirmenin yaptığı yorumlara rastlanmıştır.

Hüsen Portakal tarafından çevrilen ve "Cem Yayınevi"nden çıkan eserin ön kapağında, kitaba ait kahramanların çizimleri yer alırken, arka kapağında özgün kaynak yazarı ve eseri hakkında bilgilere yer verildiği görülmektedir. Kitap kapağında eserin orjinal ismi olan "Candide, ya da İyimserlik" başlığı yer almaktadır. Giriş sayfasında, Voltaire'in çalışma odasında olduğu belirtilen bir resim yer alırken sonraki sayfalarda kitabın başkahramanı olan Candide'in yolculuklarının belirtildiği haritalar ile önemli olay ve tarihlere ilişkin tablolara yer verilmektedir.

Fehmi Baldaş çevirmenliğinde, "Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları"ndan çıkan çeviri eserin kapak sayfasına göz atıldığında, kaynak esere ait herhangi bir çizim ya da resim bulunmamakta, sadece Millî Eğitim Bakanlığı amblemi eşliğinde özgün eser başlığının yazar ve çevirmen isimlerinin yer aldığı görülmektedir. Kitabın yazarı ve içeriği ile ilgili bir önsözle başlanmış, arka sayfada ise kitapla ilgili bir dizi not numaralandırılmış olarak kaleme alınmıştır.

Çeviri Süreci Normları

Kaynak metin olarak Voltaire'in Fransızca yazdığı "*Candide, ou l'Optimisme*" isimli yapıt 30 bölüm ve 215 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmamızda kaynak eserin Türkçeye yapılmış dört çevirisi ele alınarak incelenmiştir. «Çeviri 1» olarak adlandırılan ve S.İpek Ortaer tarafından çevrilen yapıt 30 bölüm ve 197 sayfadan oluşmaktadır. «Çeviri 2» olarak ele alınan Server Tanilli'nin çevirisi 30 bölüm 199 sayfadan oluşurken, çevirmenliğini Hüsen Portakal'ın yaptığı «Çeviri 3», 30 bölüm ve 218 sayfadan oluşmaktadır. Son çeviri eseri olan, Fehmi Baldaş tarafından çevrilen «Çeviri 4» 30 bölüm ve 119 sayfadan oluşmaktadır. Tüm çevirmenlerin, kaynak eserde yer alan bölüm sayısına sadık kalarak ekleme ve çıkartma yapmadıkları görülmektedir. Çeviri kitapların boyutları, kullanılan puntolar ve sayfa düzenleri farklılık gösterebilir. Buna karşın, tüm çeviri metinler kaynak esersayfa düzeni ile yakınlık göstermiş, büyük farklılıklara gidilmemiştir. Çeviri metinler ile kaynak metin bölüm ve sayfa sayıları, fikir edinilmesi amaçlanarak tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1: Kaynak ve Çeviri Metinlerin Toplam Sayfa ve Tablosu.

	KM	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4
Sayfa sayısı	215	197	199	218	119
Bölüm Sayısı	30	30	30	30	30

Tablo 2: Kaynak ve Çeviri Metinlerin Bölüm Sayfa Sayıları Tablosu.

Bölümle r	K.M Sayfa sayısı	Ç1 Sayfa sayısı	Ç2 Sayfa sayısı	Ç3 Sayfa sayısı	Ç4 Sayfa sayısı
1	3	4	4	4	4
2	3	4	4	3	3
3	3	4	4	3	4
4	4	5	5	5	4
5	5	4	6	4	3
6	3	3	2	2	3
7	4	4	3	3	3
8	4	4	4	4	4
9	2	3	2	2	2
10	3	3	4	3	3
11	6	5	4	4	4
12	5	6	5	4	5
13	4	4	3	2	4
14	5	5	6	4	5
15	4	4	3	3	3
16	5	6	6	5	5
17	5	5	6	5	5
18	7	7	7	6	7

19	8	7	7	6	7
20	4	4	4	4	4
21	3	3	4	3	2
22	13	13	13	12	11
23	3	3	2	2	2
24	6	7	7	6	6
25	8	8	8	6	7
26	5	5	6	4	4
27	5	6	6	5	5
28	4	4	3	3	3
29	2	2	2	2	2
30	6	7	7	6	6

Çeviri Karşılaştırmaları

Örnek 1:

KM: «*Les anciens domestiques de la maison soupçonnaient qu'ils étaient fils de la sœur de monsieur le baron et d'un bon et honnête gentilhomme du voisinage, (..)*» (p.46)

Ç1: Evin eski hizmetçileri, onun Baron'un kız kardeşinin yöreden iyi, şerefli bir asilzadeden olma oğlu olduğundan kuşkulanıyorlardı. (s.13)

Ç2: Şatonun emektar hizmetlileri, Baron Hazretlerinin hemşireleriyle o yörede oturan iyi ve dürüst, soylu bir kişinin çocuğu olduğundan kuşkulanıyorlardı onun. (s.23)

Ç3: Evin eski hizmetçileri, onun bir baron efendinin kız kardeşiyle, yine aynı çevreden dürüst, kibar ce iyi bir efendinin çocuğu olduğundan kuşkulanıyorlardı, (...) (s.39)

Ç4: Evin emekli hizmetçileri onun, Baron'un kız kardeşiyle yakınlarda oturan iyi, kibar bir kişizadenin, çocuğu olduğunu söylerlerdi. (s.3)

“Ancien” sıfatı Fransızcada “ancien” sıfatı “1. eski, eskiden kalma” “2. kıdemli” 3. “yaşlı” anlamlarına gelmektedir (Saraç 2009: 71). Bu bağlamda Ç1 ve Ç4’de “emekli” olarak çevrilerek değiştirme stratejisi uygulanmıştır. Ç1 ve Ç4’de anlam korunarak aktarıldığından dolayı yeterli çeviriler oldukları söylenebilir. Kaynak metinde yer alan “Gentilhomme” ifadesi “homme de la noblesse (soylu adam)” anlamına gelmektedir. (La Rouse 2006).

Türkçe karşılığı centilmen, kibar adam olan bu kavram, kitabın yazıldığı dönem içerisinde değerlendirildiğinde soylu ve asilzade olarak ifade edilmesi daha yerinde olacaktır. Ç1 ve Ç2’de aktarımın doğru yapıldığı gözlenmektedir. Ç4’de “kişizade”, Ç5’de “efendi” şeklinde karşılanmış ve yerileştirme stratejisi uygulanmıştır. Erek kitle açısından daha anlaşılır olmalarından dolayı kabul edilebilir çeviri niteliği taşımaktadır. Ç4 ve Ç5’de kaynak metinde yer alan “soupçonner” fiili, “şüphelenmek, kuşku duymak, sanmak, tasavvur etmek, sanmak” anlamlarını taşır (Saraç: 1316). Buna karşın, Ç4’da “söylerlerdi” ifadesi kullanılarak değıştirme stratejisinin uygulandığı görülmektedir.

Örnek 2:

KM: *Sa fille Cunégonde, âgée de dix-sept ans, était haute en couleur, fraîche, grasse, appétissante.* (p.46)

Ç1: On yedi yaşındaki kızı Cunégonde hayat dolu, körpe, şişmanca ve iştah kabartıcıydı. (s.14)

Ç2: On yedi yaşındaki kızı Cunégonde, güzel renkli, terütaze, etli canlı ve istek uyandırıcıydı. (s.24)

Ç3: On yedi yaşındaki kızları Cunégonde, taze ve renkli teni, yağlı yapısıyla insanlarda cinsel istek uyandırıyor. (s.40)

Ç4: On yedi yaşlarındaki kızı Cunégonde, taptaze, al al yanaklı, etine dolgun, iştah açıcı bir kızdı. (s.4)

Kaynak metinde “était haute en couleur” olarak yer alan ve “qui a le teint très coloré” diri renkli, renkleri canlı, yanlık tenli (Saraç: 694) anlamlarına gelen bu ifade’nin anlamı Ç1, Ç2 ve Ç4’de kaynak metindeki anlamları karşıladığından dolayı yeterli çevirilerdir. Ç3’de ise ilgili ifade kendisinden sonra gelen sıfatla birleştirilmesi tercih edilmiştir. Öte yandan, “fraîche” ifadesi “qui a une impression de pureté, de jeunesse (La Rousse 2006), “saflık, gençlik izlenimi uyandıran” anlamlarına gelmektedir. Ç1’de “körpe”, Ç2’de “terütaze” olarak aktarılmış ve yerileştirme stratejisi kullanılmıştır. Erek dil kitlesi açısından daha anlaşılır ifadeler kullanıldığı için kabul edilebilir çeviri niteliğinde oldukları anlaşılmaktadır. Kaynak metinde geçen bir diğeri sıfat “épaisante” iştah açıcı, istek uyandırıcı” (Saraç: 84) anlamı Ç3’de “cinsel istek uyandırıyor” şeklinde karşılanmış ve açıklama stratejisi uygulanmıştır.

Örnek 3:

KM : *Vous, mon cher maître ! vous, dans cet état horrible ! Quel malheur vous est-il donc arrivé ?* (p.55)

Ç1 : Siz gerçekten de üstat Pangloss’sunuz ! Fakat bu korkunç duruma nasıl düştünüz, başımıza nasıl bir felaket geldi? (s.25)

Ç2: Siz, benim aziz üstadım! Siz, bu korkunç halde! Nasıl bir felaket geldi ki başımıza? (s.37)

Ç3: Benim sevgili öğretmenim! Ne korkunç durumdasınız! Ne felaketlere uğradınız böyle? (s.51)

Ç4: (...) başımızdan nasıl bir felaket geçti? (s.11)

“Vous, mon cher maître!” ifadesi Ç4’de çevrilmeyerek çıkartma stratejisi uygulanırken, Ç1’de böyle bir şaşkınlık ifadesi olmamasına karşın yorumlama stratejisi kullanılarak “Siz gerçekten de üstat Pangloss’sunuz” ifadesiyle aktarılmış ve yorumlama stratejisi kullanılmıştır. “Maître” ifadesi sırasıyla; efendi, sahip, yönetici, öğretmen, üstad, kalfa anlamlarına gelmektedir (Saraç: 853). Eserin sahip olduğu dilin ağırlığını okuyucuya yansıtmak adına, Ç2’de “aziz üstadım” şeklinde çevrilerek yerileştirme stratejisine gidildiği görülmektedir dolayısıyla erek kültüre daha yakın bir ifade seçildiği açıktır. Ç3’te ise aynı ifade “öğretmenim” olarak aktarılmıştır. Kaynak metine daha sadık bir ifade tercih edildiğinden, yeterli çeviri özelliği taşımaktadır. “Cher” ifadesi ise; 1. Sevgili, aziz, 2. Pahalı anlamlarına gelmektedir (Saraç: 248). Kaynak metinde ilk anlamının kullanıldığı bu ifade tüm çeviri metinlerinde doğru aktarılmıştır. Bu bağlamda tüm çeviriler yeterli birer çeviri özelliği taşımaktadır. “Vous, dans cet état horrible” ifadesi Ç1’de “fakat bu korkunç duruma nasıl düştünüz”, olarak çevrilerek iletişimsel çeviri stratejisine başvurulmuş; Ç4’da söz konusu aktarım yapılmayarak çıkarma stratejisi kullanılmış ve kaynak metne sadık kalınmamıştır.

Örnek 4:

KM: *Mon fils, prenez courage, suivez- moi.* (p.64)

Ç1: “Oğlum, cesaretinizi kaybetmeyin, beni takip edin,” dedi. (s.37)

Ç2: Oğlum, dayanıklı olunuz ve arkamdan geliniz, dedi. (s.50)

Ç3: “Korkma oğlum, peşimden gel.” (s.62)

Ç4: “Oğlum, dedi; kendini koyuverme, arkamdan gel.” (s.19)

Ç1 ve Ç2’de aktarım sırasında “dedi” kelimesine yer verilerek ekleme stratejisi kullanılırken, “prenez courage” ifadesi, Ç4’de “kendini koyuverme” ifadesiyle çevrilerek yerileştirme stratejisi kullanılmıştır. Ç1 ve Ç2’de kaynak metindeki anlam birebir verilmeye çalışılmış yeterli çeviriler niteliğindedir. Ç3’de yorumlama stratejisi kullanılarak “korkma oğlum” şeklinde karşılanmıştır. Ç4’de yer alan ifade, erek dilde daha çok anlam bulmuştur. Genel olarak Ç3 ve Ç4’de yer alan aktarımlar kabul edilebilir niteliktedir.

Örnek 5:

KM: (...); *il est mon rival, je suis en train de tuer; il n’y a pas à balancer.* (p.71)

Ç1: (...), bu adam benim hasmım. Öldürmeye başladım bile, tereddüt etmeye gelmez. (s.47)

Ç2: (...), hasmımdır; öldürmeye başladım bir kez, sallanmaya gelmez.” (s.62)

Ç3: (...), ayrıca o benim rakibim. Nasıl olsa elim kana bulandı, duraksamanın sırası değil. (s.74)

Ç4: (...); rakibimdir, nasıl olsa öldürmeye başladım, düşünmeye gelmez.” (s.25)

Kaynak metinde kullanılan “rival” sözcüğü, “personne qui lutte contre d’autres personnes pour réussir, pour gagner, pour être le meilleur, la meilleure, adversaire, (La Rousse) yani “rakip” anlamına gelmektedir (Saraç: 1239). Söz konusu ifade Ç1 ve Ç2’de

“hasmım” şeklinde aktarılmıştır. Dolayısıyla burada yerleştirme stratejisine başvurulduğu ifade edilebilir. Erek metne daha yakın ifadeler kullanıldığından kabul edilebilir çeviriler olduğu anlaşılmaktadır. Ç3 ve Ç4’de ise kelime “rakip” olarak çevrilerek, anlam bire bir aktarılmıştır. Böylece kaynak metne daha yakın kalınmış yeterli nitelikte çevirilerdir. Kaynak metinde yer alan “je suis en train de tuer” ifadesi Ç3’de “elini kana bulamak” olarak karşılanarak yerleştirme stratejisine gidilmiştir. Yapılan aktarım, erek dilde daha çok anlam bulunduğundan, kabul edilebilir çeviri olarak tanımlanabilir. Ç1’de “bile”, Ç2’de “bir kez”, Ç3 ve Ç4’de “nasıl olsa” ifadeleriyle aktarılmış ve ekleme stratejisi kullanılmıştır, diğer çevirilerde, “öldürmek” ifadesi birebir aktarıldığından, kaynak metne sadık kalınarak yapılmış yeterli çevirilerdir. Cümlelerin devamında yer alan “il n’y a pas à balancer” ifadesinde yer alan “balancer” sözcüğünün ilk anlamı “mouvoir lentement (quelque chose) tantôt d’un côté, tantôt d’un outre » (Le Robert), yani “sallamak, oynatmak” olarak verilmiştir (Saraç: 129). İlgili kelimenin yan anlamı ise, “être incertain” (Le Robert) “duraksamak, kararsızlık içinde kalmak, kuşku ve kararsızlık içinde kalmak” (Saraç: 129) olarak verilmiştir dolayısıyla Ç1, Ç3 ve Ç4’de anlam korunarak verilmiş yeterli birer çeviridir. Ç2’de “sallanmaya gelmez” şeklinde aktarılarak yorumlama stratejisi kullanılmıştır, erek kitle açısından anlaşılır nitelikte olduğundan kabul edilebilir çeviri olduğu açıktır.

Örnek 6:

KM: «-Pas un maravédis, dit-elle.» (p.73)

Ç1: “Tek bir maravedi bile...” dedi Cunégonde. (s.50)

Ç2: Cunégonde: Meteliğim bile yok! Dedi. (s.63)

Ç3: Bir metelik bile, dedi genç kadın. (s.75)

Ç4: Cunégonde: “Bir Maravédis bile yok” dedi. (s.27)

Metinde geçen “maravédis” sözcüğü, yine kaynak metin kitabında açıklamasıyla birlikte verilmiştir. Buna göre, İspanyol parası anlamına gelen bu sözcük, Ç1’de bire bir aktarılmış olup yabancılaştırma stratejisi kullanılmış ve okurun bilgilenmesi adına ek bir bilgi verilmemiştir. Kaynak metne sadık kalınarak yapılan çeviriler erek dil ve kültürden uzaktır. Ç4’de “maravédis” sözcüğü doğrudan aktarılarak yabancılaştırma stratejisi kullanılmıştır. Ç2 ve Ç3’de ilgili ifade “metelik” olarak verilmiş ve yerleştirme stratejisi kullanılmıştır, aktarım sırasında kullanılan ifade erek kültür tarafınca anlaşılır nitelikte olduğundan kabul edilebilir çeviri olduğu açıktır.

Örnek 7:

KM: *Ils se misent tous à genoux en jetant leurs armes et en demandant au Corsaire une absolution in articulo mortis.*” (p.77)

Ç1: Hepsi silahlarını atıp dizleri üzerine çökmüştü ve son dakikalarında korsanlardan af diliyorlardı. (s.53)

Ç2: Hepsi birden diz çöküp silahlarını attılar ve korsanlardan yaşamlarını bağışlamalarını dilediler. (s.68)

Ç3: Sonunda hepsi yere diz çöktü, silahlarını bıraktı ve korsandan bağışlamalarını istedi. (s.80)

Ç4: (...) hepsi silahlarını atarak, in articulo martis af dileyerek diz çöktüler. (s.30)

Kaynak metinde geçen “in articulo mortis” ifadesi Latince olup, “ölüm anı” anlamına gelmektedir. (Candide, ou L’optimisme 2014: 77). Söz konusu ifade Ç4’de doğrudan aktarılmış ve okuyucu için bilgilendirme notu düşülmüştür. Doğrudan aktarılması tercihinde bulunularak kaynak metne sadık kalınmış, verilen dipnot ile erek dil okuyucusunun bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Ç1’e bakıldığında ilgili ifade, Latince söyleme denk düşen “son dakikaları” olarak karşılanmış ve yorumlama stratejisi kullanılmıştır. Erek kültür okuyucusu açısından daha anlaşılır bir ifade kullanıldığından dolayı kabul edilebilir çeviri niteliğindedir. İlgili ifadenin Ç2 ve Ç3’de yer almadığı dolayısıyla çıkarma stratejisinin uygulandığı gözlenmiş bu sebeple kaynak metne sadık kalınmamıştır.

Örnek 8:

KM: (...) *il mit la main sur mon cœur et le sentit palpiter; je fus secouru, (...)* (p.93)

Ç1: Elini göğsüme koydu ve kalp atışlarımı hissetti. Kurtulmuştum. (s.72)

Ç2: Elini yüreğimin üzerine koydu ve onun çarptığını duydu; yardım gördüm (...) (s.89)

Ç3: Elini yüreğimin üzerine koydu ve çalıştığımı anladı. Beni tedavi ettiler (...) (s.95)

Ç4: (...): elini kalbime koydu, çarpıntısını duydu; tedavi edildim, (...) (s.43)

Kaynak metinde kullanılan “cœur” kelimesinin kalp, yürek ve göğüs olarak çevrildiği görülmektedir. “Palpiter” fiili “hızlı çarpmak, atmak, titremek” anlamlarına gelir (Saraç: 989). Ç3’de “çalışmak” olarak aktarılarak kaynak metindeki anlamı karşılamayan bir ifade seçilmiştir, bu sebeple yanlış bir aktarma olduğu söylenebilir. “Secourir” fiili ise; “tehlikeden kurtarmak, yardıma koşmak” anlamına gelmektedir (Saraç: 1278). Söz konusu fiil bağlam içerisinde değerlendirildiğinde, Ç2, Ç3 ve Ç4’de “yardım görmek”, “tedavi edilmek” olarak verilerek değiştirme ve yorumlama stratejilerine başvurulmuş dolayısıyla en yakın anlamın verilmesi tercih edilmiştir. Aynı sözcük Ç1’de “kurtulmak” ifadesiyle karşılanarak değiştirme ve yorumlama stratejisi kullanılmıştır. Böylece erek metne uygunluğundan dolayı kabul edilebilir nitelikte çevirilerdir.

Örnek 9:

KM: (...) *aussi le révérend père Croust, supérieur de la maison, prit pour moi la plus tendre amitié: (...)* (p. 94)

Ç1: Bu evin sahibi, saygıdeğer peder Croust’da bunun farkındaydı ve bana içten bir arkadaşlık besliyordu. (s.73)

Ç2: (...); o yüzden, kuruluşun yöneticisi muhterem papaz Krust, çok sıcak bir dostluk ilişkisi kurdu benimle. (s.89)

Ç3: Manastırın yöneticisi saygın papaz efendi, bana sıcak bir dostluk gösterdi. (s.95)

Ç4: (...), onun için kilisenin başpapazı olan Sayın Rahip Croust* benimle sıkı fıkı dost oldu; (...) (s.43)

Le révérand père” ifadesi “titre des pasteurs dans l’Eglise anglicane” (La Rousse), papaz veya vaizlerin lakabı olarak kullanılır; din adamı, peder, saygıdeğer anlamlarını taşır

(Saraç: 2006). “Ç1”, Ç3, Ç4’de ilgili ifadenin aktarımı doğru bir şekilde gerçekleştirilmiş yeterli çevirilerdir. Ç2’de yerleştirme stratejisi kullanılmış ve “muhterem” şeklinde aktarılmıştır. Tercih edilen bu ifade ile Ç2’nin erek dil ve kültüre daha çok yakınlaştığı görülmektedir. Kaynak metinde yer alan “Croust” özel ismi kaynak metinde sayfa altına not düşülerek açıklanmıştır, Ç2’de “Krust” olarak türkçe okunuşuyla verilerek ödünçleme stratejisinden yararlanılmıştır, çevirmen de kaynak metne sadık kalarak sayfa altına düştüğü not ile bahsedilen kişinin kim olduğuna dair bilgilendirme yapmıştır. Bu sayede, kaynak metne sadık kalınması amaçlanırken, erek okuyucunun da bilgilenebilmesi sağlanmıştır. Ç1 ve Ç4’de ise doğrudan aktarım yapılmış ve ilgili ifadenin Ç4’de açıklaması verilirken, Ç1’de herhangi bir bilgilendirme notuna rastlanmamıştır. Ç1’de kaynak metinde yer almayan “bunun farkındaydı” ifadesi kullanılmış ve ekleme stratejisi uygulanmıştır. Ç4’de “sıkı fıkı” eklenerek yerleştirme stratejisinin uygulandığı görülmüştür. Bu bağlamda Ç4 kabul edilebilir çeviri niteliğindedir.

Örnek 10:

KM: “*Allons, dit Candide, recommandons-nous à la Providence.*” (p.102)

Ç1: “Haydi öyleyse,” diye cevap verdi Candide, “kendimizi kaderin ellerine bırakalım.” (s.83)

Ç2: Candide: Haydi! dedi, kendimizi yazgımızın ellerine bırakalım! (s.100)

Ç3: - Haydi gidelim, dedi Candide, kendimizi tanrıya emanet edelim. (s.106)

Ç4: “Haydi, dedi; kendimizi Tanrı’ya emanet edelim.” (s.50)

Kaynak metinde yer alan “*se recommander à quelqu’un*” fiili, “-in yardımına sığınmak” anlamına gelir (Saraç: 1171). Bir diğer ifade olan “providence” ise, “koruyucu, esirgeyici” anlamını taşır (Saraç: 1125). Bu bağlamda söz konusu ifadeler, Ç3 ve Ç4’de “emanet etmek” olarak, Ç1’de “kaderin ellerine”, Ç2’de “yazgının ellerine” şeklinde ifade edilerek hem yerleştirme hem de yorumlama stratejisine yer verilmiştir. Erek okuyucu için daha anlaşılır ifade seçimlerinden dolayı her bir çeviri kabul edilebilir çeviri niteliği taşır.

Örnek 11:

KM: *Ce savant, qui était d’ailleurs un bon homme, avait été volé par sa femme (...)* (p. 117)

Ç1: Her şeyden önce iyi bir adam olan bu bilge, karısı tarafından soyulmuş, (...) (s.100)

Ç2: İyi bir adam olan bu bilgini karısı çarpmış, (...) (s.119)

Ç3: Bu bilgini eşi soymuş, (...) (s.122)

Ç4: Zaten iyi bir adam olan bu bilgini, karısı soyup soğana çevirmiş, (...) (s.64)

Kaynak metinde “d’ailleurs”, “par ailleurs, d’un autre côté” (La Rousse), “öte yandan” ifadesi, Ç1, Ç2, Ç3 ve Ç6’da “zaten” ve “her şeyden önce” şeklinde aktararak doğru ifadeler kullanılmıştır fakat Ç4 ve Ç5’de çevrilmeyerek çıkartma stratejisi uygulanmıştır. Öte yandan “soymak, aşırmaq, kazıklamak” anlamlarına gelen “voler” fiili aktarımı sırasında, Ç1, Ç2, Ç3 ve Ç6’da yerleştirme stratejisi uygulanarak “soyup soğana çevirmek” şeklinde; Ç4’te ise söz konusu fiil “çarpmak” olarak çevrilerek yerleştirme

stratejisi kullanılmıştır (Saraç 2009: 1476). Tercih edilen aktarımlar erek dil ve kültüre olan yakınlıklarından dolayı kabul edilebilir çeviri örneğindedir.

Örnek 12:

KM: (...); *et si vous avez quelques diamant à lui donner, il aura soin de vous comme moi-même.* (p.134)

Ç1: Kendisine verilecek birkaç elmasınız varsa o da benim gibi size hizmet eder. (s.85)

Ç2: (...) ve eğer ona da verecek birkaç elmasınız varsa, o da benim gibi işinizi görür, dedi. (s.141)

Ç3: (...), eğer ona da birkaç elmas verirsiniz o da benim gibi size göz kulak olur. (s.141)

Ç4: (...); kendisine verilecek birkaç elmasınız varsa benim gibi o da size hizmet eder. (s.80)

Kaynak metinde bulunan “Avoir soin de quelqu’un” ifadesi; “birine dikkat etmek, korumak” anlamına gelir (Saraç: 1304). Ç1 ve Ç4’de “o da benim gibi hizmet eder”, Ç2’de “benim gibi işinizi görür” şeklinde çevrildiği görülmektedir fakat kaynak metinde “hizmet etmek” ve “şini görmek” ifadesi yer almamaktadır dolayısıyla yanlış bir çeviri olduğunu ve yorumlama stratejisinin kullanıldığını söyleyebiliriz. Ç3’de ise “göz kulak olmak” ifadeleri kullanılarak bir aktarım yapılmış ve yerleştirme stratejisi uygulanmıştır. Bu bağlamda, Ç3 kabul edilebilir çeviri özelliği taşımaktadır.

Örnek 13:

KM: (...) *et Candide frémit.* (p.136)

Ç1: Candide iliklerine dek ürperdi. (s.124)

Ç2: Candide ürperdi. (s.144)

Ç3: Candide yeniden ürperdi. (s.144)

Ç4: Candide titredi.

“Frémir” fiili; “trembler de peur” yani; “korkudan titremek, tir tir titremek” anlamına gelmektedir (Saraç: 629). Ç2 ve Ç4’de yapılan çeviri fiilin anlamını karşılamaktadır böylelikle yeterli çeviri özelliği taşımaktadır. Ç1’de “iliklerine dek”, ifadesine yer verilerek hem yerleştirme hem ekleme stratejisi, Ç3’de “yeniden” sözcüğü kullanılmış dolayısıyla ekleme stratejisi uygulanmıştır.

Örnek 14:

KM: *Elle regardait amoureusement son théatin et de temps en temps lui pinçait ses grosses joues.* (p.138)

Ç1: Keşişine hülyalı gözlerle bakıyor ve arada sırada tombul yanaklarını çimdikliyordu. (s.87)

Ç2: (...), papaza aşıkça bakıyor ve onun etli yanaklarını çimdikliyordu. (s.146)

Ç3: (...) arkadaşına sevdalı gözlerle bakıyor ve onun etli yanaklarını çimdikliyordu. (s.146)

Ç4: (...); papazına sevgi ile bakıyor, arada sırada tombul yanaklarını çimdikliyordu. (s.84)

“Amoureusement” zamiri “amour” isminden türemiş ve “sevgi ile, tutkuyla” anlamlarına gelmektedir (Saraç: 68). Ç1’de kullanılan “hülyalı gözler”, Ç3’te “sevdalı gözler” ifadesiyle karşılanmış, dolayısıyla yerileştirme stratejisi uygulanmıştır. Erek okuyucu tarafından daha anlaşılır ifade seçimleri, aktarımların kabul edilebilir nitelikte olduklarını göstermektedir. Ç2 ve Ç3’de kaynak metin anlamından çok uzağa gidilmeyerek yeterli ölçüde çeviriler yapılmıştır. “De temps en temps” “zaman zaman, ara sıra” ifadesi ise Ç2 ve Ç3’de çevrilmeyerek çıkartma stratejisine gidilmiş ve kaynak metne sadık kalınmamıştır.

Örnek 15:

KM: “*Je vais pouvoir à mes affaires, adieu*” (p.150)

Ç1: Kendi başımın çaresine bakmaya gidiyorum, elveda. (s.142)

Ç2: “Kendi başımın çaresine bakmaya gidiyorum, Allaha ısmarladık.” Dedi. (s.163)

Ç3: (...), gidip eşyalarımı hazırlayayım, hoşça kalınız. (s.158)

Ç: (...), ben başımın çaresine bakmaya gidiyorum, hoşça kalın! (s.95)

Kaynak metinde geçen “pouvoir à mes affaires” ifadesi “başımın çaresine bakmak” anlamına gelen bir deyim olarak kullanılmaktadır (Saraç: 44) dolayısı ile Ç3’de kullanılan “gidip eşyalarımı hazırlayayım” ifadesi yorumlama stratejisiyle çeviriye eklenmiştir. Diğer çevirilerde ise söz konusu ifadenin anlamı korunarak aktarılmıştır. Bu sebeple Ç1, Ç2 ve Ç4 yeterli çeviri niteliğindedir. Kaynak metinde yer alan “adieu” ifadesi, Ç2’de “Allaha ısmarladık” şeklinde verilerek yerileştirme stratejisine gidilmiştir böylelikle erek metin kültürüne daha yakın bir ifade tercihi yapıldığından kabul edilebilir çeviri olduğu açıktır. Ç1, Ç3, Ç4’de ise kaynak metine sadık kalınarak aktarım yapılan yeterli ölçüde çevirilerdir.

Sonuç

Çalışmada, çeviri çözümlemesi aşamasında kaynak metin ile çeviri metinler çerçevesinde incelemelerimizin özünü oluşturabilecek cümleler, karşılıklı bir biçimde seçilmiştir. Seçilen bu cümleler, çevirmenlerin belirlemiş oldukları çeviri normları ve çeviri eylemi süresince karşılaşılan sorun ve güçlükleri çözmek amacıyla kullandıkları çeviri stratejileri kapsamında incelenmiştir. Çalışmaya konu olan çeviri metinler, Gideon Toury’nin erek odaklı yaklaşımı ele alınarak incelenmiştir. Buna göre, kaynak metin diline ve kültürüne sadık kalınarak yapılan çeviriler “yeterli”, kaynak dil ve kültür ekseninden uzaklaşılmasına rağmen, çevirisinin yapıldığı erek dil ve kültür normlarına bağlı kalınarak gerçekleştirilen çeviriler ise, “kabul edilebilir” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Unutulmamalıdır ki, bir çeviri kaynak metne çok yakın olsa dahi zaman zaman uzaklaştığı görülebilir. Aynı şekilde, çeviri metnin erek dil ve kültüre yakın olduğu zamanlarda da yer yer kaynak metne yakınlaşması söz konusu olabilir. Bu kapsamda çeviri metin, kaynak metne ya da erek metne olan yakınlığı esnasında birtakım farklılıklar gösterse bile genel olarak kaynak metne daha yakın olduğu düşünülen çeviriler “yeterli”, erek metne yakın olduğu düşünülen çeviriler ise

“kabul edilebilir” çeviri olarak değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, erek dil ve kültürüne yakınlıklarından dolayı «Çeviri 1», «Çeviri 2» ve «Çeviri 4» “kabul edilebilir”, «Çeviri 3» ise diğerlerine kıyasla kaynak metin, dil ve kültüre yakınlığı sebebiyle “yeterli” çeviri niteliğindedir. Gerek yeterli gerekse kabul edilebilir yaklaşımının hâkim olduğu tüm çevirilerde çeviri stratejileri kullanılmıştır. Çevirmenlerin en çok kullandığı stratejiler ise; birebir çeviri, ödünçleme, ekleme-çıkarma (genişletme-daraltma), yabancılaştırma-yerlileştirme, yorumlama ve açıklama olduğu gözlenmiştir. Uygulanan bu stratejiler arasından en çok yerlileştirme, en az çıkartma stratejisinin olduğu saptanmıştır. Çalışmada amaç, yapılan çevirilerin kaynak metin ile ne ölçüde benzeştiklerini saptamaktır. Ayrıca, yazılı metinlerde yalnızca tek bir stratejiden yararlanılarak çevirinin yapılamayacağını ve çeviri süresince farklı çeviri stratejilerine rastlanılacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Aksoy, N. Berrin (2002) *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Baker, Mona (1992) *In Other Words: A Coursebook On Translation*. USA and Canada : Routledge.
- Dickins, James vd. (2002) *Thinking Arabic Translation, A Course in Translation Method: Arabic to English*. London and New York: Routledge.
- Göktürk, Akşit (2011) *Çeviri: Dillerin dili*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir (2011) *Çevirinin ABC'si*, İstanbul: Say Yayınları.
- Ladmiral, Jean René (1979) *Traduire: Théorème Pour la Traduction*, Paris: Payot.
- Le Robert (2006) *Dictionnaire de la langue Française*, Paris : Dictionnaire le Robert.
- Lederer, Marianne (1994) *La Traduction Aujourd'hui, le Modèle Interprétatif*, Paris: Hachette.
- Newmark, Peter (1988) *A textbook of Translation. Prentice Hall International (UK) Ltd.*
- Pazarlıoğlu, Serhat (2015) “*Honoré de Balzac'ın “Le Père Goriot” Adlı Eseri ile Türkçeye Çevirilerinin Erek Odaklı Kuramı ve Stratejileri Açısından İncelenmesi.*”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Saraç, Tahsin (2009) *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Suçin, M. Hakkı (2013) *Öteki Dilde Var Olmak. Arapça Çeviride Eşdeğerlik*, İstanbul: Say Yayınevi.
- Toury, Gideon (1985) *In search of a Theory of Translation*. Porter Institute for Poetics.
- Toury, Gideon (1995) *Descriptive Translation Studies-and Beyond*. Tel Aviv University: John Benjamin Publishing Compagny.
- Vinay, J. Paul Darbelnet, Jean (1958) *Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais : Méthode de Traduction*. Paris : Didier.

Voltaire Arouet, F. Marie (1990) *Candide ya da İyimserlik* (Çev. Fehmi Baldaş), İstanbul: MEB Yayınları.

Voltaire Arouet, F. Marie (2014) *Candide, ou l'Optimisme*, Paris : Le livre de Poche.

Voltaire Arouet, F. Marie (2018) *Candide ya da İyimserlik* (Çev. S. İpek Ortaer), İstanbul : İthaki Yayınları.

Voltaire Arouet, F. Marie (2020) *Candide ya da İyimserlik* (Çev. Hüsen Portakal), İzmir: Cem Yayınevi.

Voltaire Arouet, F. Marie (2021) *Candide ya da İyimserlik* (Çev. Server Tanilli), İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Wikipédia, “*Le Livre de Poche*”, Erişim tarihi: 25 Mart 2023. https://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Livre_de_poche

Yalçın, Perihan (2005) *Çeviri Stratejileri Kuram ve Uygulama*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Yazıcı, Mine (2007) *Yazılı Çeviri Edinci*, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Yılmaz, Tülay (2012) “*Micheal Ende'nin “Momo” Adlı Eserinin Türkçe Çevisine Eleştirel Yaklaşım*”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yücel, Faruk (2007) *Çevirinin Tarihi*, İstanbul: Dost Yayınevi.